

4. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Педагогическая антропология/ Изб. пед. соч.: в 2 т. / Под ред. А.И.Пискунова, Т.С.Костюна, Д.О. Лордкинаидзе, М.Ф. Шабеевой. – М.: Педагогика, 1974, т.1.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 1997 – 192 с.

УДК 371. 4

О.А. Біда, Л.О. Хомич, Л.І. Прокопенко

НАСТУПНІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ПЕРШОКЛАСНИКІВ НА МІЖПРЕДМЕТНІЙ ОСНОВІ

Анотація. У статті окреслюються проблеми наступності при здійсненні екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку та першокласників на міжпредметній основі.

Аннотация. В статье очерчиваются проблемы при осуществлении экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста и первоклассников на межпредметной основе.

Annotation. In the article problems are outlined during realization of ecological education of children of senior preschool age and first-class boys on subject basis.

У системі підготовки молодшого покоління до встановлення взаємозв'язків, що існують у природі, відповідального ставлення до природних ресурсів важливе місце відводиться вже в дошкільному навчальному закладі. Його можна розглядати як першу сходинку до збагачення знаннями дитини про природне оточення.

Необхідним елементом екологічного розвивального предметного середовища дошкільного навчального закладу (ДНЗ) є екологічна стежина, тобто маршрут, який проходить через різноманітні природні об'єкти, що мають естетичну, природоохоронну цінність, на якому діти отримують інформацію про об'єкти.

Орієнтовний перелік тематичних ділянок екологічної стежини: дерева і кущі-старожили; зелена аптека; рідкісні рослини; дослідницька ділянка; город і квітник; галявина для ігор і відпочинку; куточок для художньої праці з природним і покидьковим матеріалом. Така екологічна стежина сприяє оздоровленню дітей, їх пізнавальному, еколого-естетичному вихованню, виваженій поведінці в довкіллі.

Провідними формами організації дітей на екологічній стежині є цільові прогулянки та екскурсії. При цьому проводяться колективні та індивідуальні спостереження, здійснюється природоохоронна робота. Прикладом орієнтованої тематики екскурсій та прогулянок дітей старшого шкільного віку восени можна назвати „Карнавал осіннього листя”, під час якої діти проводять спостереження за рослинами: як змінилися трав'янисті рослини, які з них ще квітують, як змінилося забарвлення листя на деревах, кущах, як кружляють листочки, коли нема вітру і коли дує невеликий вітерець, як пахне опале листя, як воно шелестить тощо. Діти під керівництвом вихователя вправляються у визначенні кольорів осінніх листків (зелені, жовті, червоні та ін.) З'ясувавши зміни, що відбулися восени в рослинному світі, вихователь разом з дітьми встановлює причини цих змін (похолодання, дні

стали коротші). Крім екологічного виховання, на такій екскурсії вирішуються і завдання естетичного виховання, діти милуються красою природи, висловлюють захоплення.

На галявині для ігор і відпочинку, обладнаній лавами, пеньками, читаються поетичні твори; діти відгадують загадки.

Дощик поливає, листя опадає.
Дітки, коли це буває?(Осінь)

Весною листя виростає,
А в осень все воно спадає.

Діти, коли це буває?(Листопад)

Тут же діти складають екологічні казки, роблять замальовки, що відображають побачене в природі. Вихователь учить дітей малювати листя дерев, використовуючи в якості трафарета зібрані ними листя. Потім намальовані листя розфарбовують у природні кольори осені.

Екологічні ігри (екоігри) повинні посісти чільне місце під час подорожей дітей по стежині. Насамперед, це ігри на збагачення чуттєвого досвіду дошкільників: „Угадай, хто я”, „Впізнай своє дерево”, „Звуки природи”, „Дивовижні аромати природи” тощо. Під час таких ігор дітям зав’язують очі або пропонують їх закрити. Вихователь спочатку підводить дитину до дерева і пропонує доторкнутися до листя, гілок, вдихнути аромат листя, квітів, плодів тощо. Потім, відвівши дитину назад, знімає пов’язку і дає завдання знайти той об’єкт, який обстежувався. У ході гри „Звуки природи” діти, закривши очі, піднімають руки, стиснуті в кулачки, і прислуховуються до навколишніх звуків. З кожним новим почутим звуком розгинають один палець. Коли почують п’ять звуків, відкривають очі і називають почуте. Ускладнений варіант: назвати тільки природні звуки [1, 128-134].

Коли дитина приходить до школи, вчитель повинен прагнути до того, щоб знання учнів з екології поглиблювались. При цьому треба враховувати сформовані у дітей в ДНЗ уявлення і поняття про пристосування живих організмів до навколишнього середовища, тобто дотримуватись принципу наступності. Це завдання у 1-му класі допоможе вирішити суть предмета „Я і Україна”.

Дидактичною умовою підвищення наукового рівня знань учнів та удосконалення всього навчального процесу є здійснення міжпредметних зв’язків. Такий підхід забезпечує: розвиток наукових уявлень і понять при вивченні різноманітних предметів; систематизацію й узагальнення знань, набутих учнями у процесі вивчення різних предметів; встановлення причинно-наслідкових зв’язків, що існують у природі і які вивчаються в різних дисциплінах.

На основі аналізу програм для початкової школи з курсу „Я і Україна” та образотворчого мистецтва представимо приклади здійснення міжпредметних зв’язків, дотримуючись при цьому принципу наступності.

Наведемо фрагменти уроків курсу „Я і Україна” та образотворчого мистецтва, на яких здійснюються міжпредметні зв’язки та враховуються знання, набуті дітьми в ДНЗ.

Уроку образотворчого мистецтва на тему „Золота осінь” передуює екскурсія в осінній ліс (парк), що проводиться на уроці „Я і Україна”.

Перед екскурсією дітям розповідають, як, дотримуючись правил природовідповідної поведінки, поводитися в лісі або парку: не ламати гілок, не топтати траву й маленькі кущики тощо. Учитель нагадує разом з дітьми правила поведінки в природі, які вони засвоїли в ДНЗ.

Під час екскурсії робота вчителя має бути спрямована на формування більш повних і точних уявлень (порівняно з тими, що вони набули в ДНЗ) по виявленню

найістотніших прикмет осені, про осінні зміни в природі, про розуміння дітьми залежності змін у рослинному і тваринному світі від змін у неживій природі.

Екскурсія в осінній ліс (парк) – ефективна форма розвитку естетичного сприймання природи молодшими школярами.

На екскурсії проводяться спостереження, спрямовані на сприймання форм предметів, контурів і ліній, а також спостережень щодо сприймання різноманітних фарб осені, відтінків осіннього лісу, неба.

Першокласники разом з учителем оглядають парк, відзначають, які зміни відбуваються в ньому восени.

Дається завдання провести спостереження за різними деревами, а потім обмінятися враженнями. Можливі запитання: Який у дерева стовбур? Як на ньому розташовані гілочки? Який колір стовбура? Які листочки у дерев за розміром, формою, кольором?

Порівнюючи дерева, діти на основі знань, набутих в ДНЗ, встановлюють, що у берези стовбур білий з темними плямами, а у дуба – коричневий; листочки берези маленькі, більш округлі, світложовті, у дуба – довгасті, з глибокими вирізами, темножовті.

Під час екскурсії діти разом з учителем прислухаються до звуків природи (як під ногами ламаються гілочки, падають листочки). Слухають сумне й протяжне прощальне курликання журавлів.

Треба допомогти дітям визначити, як пахнуть дерева. Учитель має пам'ятати, що від довгих пояснень і спостережень шестилітки швидко втомлюються. Тому доцільно пов'язати спостереження з виконанням нескладних ігрових і трудових завдань, що потребують застосування здобутих раніше знань, поглиблять й уточнять їх.

Можна запропонувати дітям пригадати загадки, прислів'я про осінні зміни в природі, які вони знають. Разом з тим вчитель має поповнити їхні знання, пропонуючи народні скарги: Рукавом махнув – дерева нагнув.

Прислів'я: Восени день блисне, а три – кисне. Листопад вересню онук, жовтню син, зимі рідний брат. Опеньки з'явилися – літо скінчилось. Як листя жовтіє, то й поле смутніє.

Аналізуючи загадки та прислів'я, діти встановлюють характерні ознаки осені.

Учитель може прочитати уривки з оповідань дитячих письменників, де є описи про осінні зміни в природі. Пропонуємо текст із оповідання Олександра Копиленка „Жовкне листя”.

Вкривається багрянцем клен. Він стоїть на узліссі замріяний, ніби сумує, що надійшов жовтень. Часом тихо зронить вирізьблений свій лист. Ось налетить вітер і почне безжалісно зривати осінню красу зажуреного клена, оголить його і гулятиме серед голого гілля.

А яка ніжна, золота берізка на тлі синюватих ялинок і зеленавих сосен. Вона опустила свої віти і теж журиться, що скоро придуть холоди.

Деякі квіточки ще не хочуть здаватися, поспішають доцвісти, поки перші морозці не вдарять по них. Але й ці останні квіти теж ніби насторожено-зажурені.

Високо вгорі дзвінким передзвоном курличуть трикутники журавлів. Прямують на південь, поспішають.

Прочитавши текст, учитель запитує: Як ви розумієте значення вислову „вкривається багрянцем”? Чи спостерігали ви, як міняють свій одяг рано восени клен, береза, сосна, інші дерева? Як ви розумієте вислів „вирізьблений лист”?

Якими словами говориться в тексті про берізку? Кого вона нагадує? Чому журавлі поспішають на південь?

Дітям пропонується зібрати букети осіннього листя. Учитель визначає, хто більше зібрав листочків різних кольорів і відтінків. Пропонує придумати казку: „Хто листя розфарбовує?”

Доцільно взяти на екскурсію альбом та олівці. В теплу погоду діти із задоволенням, присівши на пеньок, малюють з натури: осіннє дерево, осінній куш, листочки (берези, дуба, тополі). Самі листочки слугують їм трафаретом. Учитель нагадує дітям, що, будучи ще в ДНЗ, під час осінньої екскурсії вони вже користувались цим прийомом, коли малювали листки дерев і кущів. Зображені листочки учні розфарбовують у такі кольори, в які вдягла їх осінь. За малюнками можна судити про те, що особливо привернуло увагу дитини, які помилки в її уявленні, чим доповнити її знання про природу восени. Отже, екскурсія збагатить знання дітей, а заняття з малювання закріпить у них наявні уявлення.

Орієнтовне завдання уроку образотворчого мистецтва – тематична композиція „Осіньне дерево”. Мета уроку: створення образу осені (через зображення осіннього дерева).

Для того, щоб на уроці панував емоційний настрій, на кожну парту на білий папір кладуть осінній листок. На столі вчителя – букет з осіннього листя. На дошці – репродукція картини І.І. Левітана „Золота осінь”.

На уроці образотворчого мистецтва під час вивчення теми „Золота осінь” учитель має максимально використовувати враження та уявлення дітей, якими вони збагатилися під час екскурсії до лісу або парку на уроці „Я і Україна”. Діти висловлюють свої враження, розповідають, які дерева вони бачили на екскурсії, описують, якого забарвлення набуло листя.

Створюється ігровий момент. Знання дітей про осінні рослини перевіряє їжачок. Він зроблений з картону, а на його голках – малюнки чи листочки з різних дерев. Дітям пропонується назвати, з якого вони дерева (мал. 1).

Перш ніж створити образ осені через зображення осіннього дерева, вони розглядають репродукцію картини „Золота осінь”: Як ви гадаєте, чому художник назвав цю картину „Золота осінь”?

Діти висловлюють свої думки. Називають відповідні кольори, які використав І.Левітан при створенні цієї „осінньої” картини.

Завдяки застосованій ігровій ситуації діти підбирають фарби з метою підготовки листочків різних кольорів для осіннього дерева: Маленький веселий олівець завітав до нас у гості. Він теж хоче намалювати осінь, але фарби пожартували з ним і всі поховались. Діти допомагають Олівцеві знайти фарби, якими можна намалювати осінь. (Червона, коричнева, жовта). Розглядаючи листочки, що лежать на партах, учні називають відтінки цих кольорів (рожевий, жовтувато-оранжевий, зеленуватий, світложовтий, яскраво-жовтий, золотистий та ін.). Після цього діти виконують колективно тематичну композицію „Осіньне дерево” (у техніці аплікації). На дошці – два великих аркуші, на яких намальовано два дерева без листя (мал. 2).

Учитель пропонує назвати, які це дерева, і відгадати загадки: Маю плаття зелененьке, гнучкі ніжні віти, білу кору, стан тоненький, як я звуся, діти? (Береза). Живе один батько і тисячі синів має, всім шапки справляє, а свою не має. (Дуб) Залучає учнів до бесіди за спостереженнями: чим різняться стовбур берези і дуба, їхні листочки (за розміром, формою, кольором). Потім пропонує „одягнути” ці

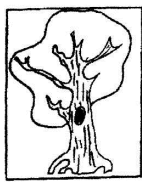
дерева листям. Діти поділяються на дві групи. Одна група „одягає” березу, а друга – дуб. (мал. 3). В групах розподіляються завдання: одні учні на кольоровому папері малюють листочки за шаблоном (мал. 4), другі – вирізають, а треті – приклеюють їх до дерев.

По завершенню роботи кожна група доповідає про її результати, характеризуючи своє осіннє дерево.

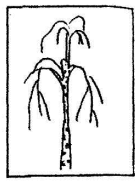
Отже, здійснюючи зв'язки при проведенні спостережень на екскурсіях, а також під час замальовок у ДНЗ та на уроках „Я і Україна” і образотворчого мистецтва у 1 класі та враховуючи наступність у набуванні знань дітей, вихователі й учителі підбирають матеріал, зв'язаний із проблемою екологічного виховання і водночас розв'язують такі завдання: ознайомлення дітей із конкретними об'єктами та явищами природи; усвідомлення дітьми елементарних уявлень і понять про екологічні зв'язки у природі; розкриття значення естетичної цінності природи; розвиток просторових уявлень дітей, без яких їм важко малювати об'єкти довкілля, будувати композицію малюнка.

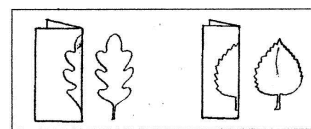
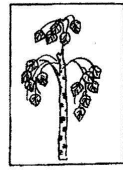
Мал. 1.

Мал. 2.

Мал. 3.

Мал. 4.

Література:

Белкіна Є.В., Бібік Н.М., Вашуленко М.С. та ін. Дитина: Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей віком від 3 до 7 років. – К.: Богдана, 2004. – С. 128-134.

УДК 371. 4

Л.О. Бугакова

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО СІМ'Ю, РІД, РОДИННЕ ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті розглядаються етнопедагогічні уявлення українців про сім'ю, рід, родинне виховання.

Аннотация. В статье рассматриваются этно-педагогические представления украинцев о семье, роде, семейном воспитании.

Annotation. In the article examined ethno-pedagogic pictures of Ukrainians of family, domestic education.

Сім'я – це життєдайний осередок, що приводить на світ Божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, майбутнє народу, завдяки яким кожному батько й мати мають реальну можливість повторити й продовжити себе у своїх нащадках. Людина є смертною, а родина, народ – безсмертні.

З давніх-давен в українців виник і утвердився погляд на родовід як на святиню, а на виховання дітей – як на священний обов'язок батьків. Тому ці, як і інші, особливо важливі поняття, в наших предків, мали свої опікувальні божества – Рід і Рожаницю, уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду.